

PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF PROFESSIONAL IDENTIFICATION AND PERSONAL DEVELOPMENT IN STUDENTS

Babayeva Nazira Asatullayevna

University of Economics and Pedagogy

Instructor, Samarkand Campus

SAMDCHTI researcher

E-mail: nbabaeva987@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18831447>

ARTICLE INFO

Received: 22nd February 2026

Accepted: 27th February 2026

Online: 28th February 2026

KEYWORDS

Professional identification, personal development, motivation, self-awareness, values, student personality, social environment.

ABSTRACT

This article analyzes the psychological determinants of professional identification and personal development among students. The study examines the role of motivation, value orientation, self-awareness, and social environment in shaping professional identity.

TALABALARDA KASBIY IDENTIFIKATSIYA VA SHAXSIY RIVOJLANISHNING PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI

Babayeva Nazira Asatullayevna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Samarqand kampusi o'qituvchisi SAMDCHTI tadqiqotchisi

E-mail: nbabaeva987@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18831447>

ARTICLE INFO

Received: 22nd February 2026

Accepted: 27th February 2026

Online: 28th February 2026

KEYWORDS

Kasbiy identifikatsiya, shaxsiy rivojlanish, motivatsiya, o'z-o'zini anglash, qadriyatlar, talaba shaxsi, ijtimoiy muhit.

ABSTRACT

Mazkur maqolada talabalarda kasbiy identifikatsiya va shaxsiy rivojlanishning psixologik determinantlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda motivatsiya, qadriyatlar tizimi, o'z-o'zini anglash va ijtimoiy muhit omillarining kasbiy shakllanishga ta'siri yoritilgan.

KIRISH (INTRODUCTION)

Globallashuv jarayonlari, raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi hamda mehnat bozori talablarining keskin o'zgarishi sharoitida talabalarning kasbiy identifikatsiyasi masalasi dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Kasbiy identifikatsiya — bu shaxsning o'zini muayyan kasb egasi sifatida

anglash, kasbiy qadriyat va me'yorlarni qabul qilish, professional rolni ichkilashtirish hamda kasbiy faoliyatga nisbatan barqaror motivatsiyani shakllantirish jarayonidir. Mazkur jarayon shaxsning "Men-konsepsiyasi", ijtimoiy mavqei va hayotiy strategiyasi bilan uzviy bog'liqdir. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida ta'lim

tizimini modernizatsiya qilish va yoshlarni mehnat bozoriga mos kompetensiyalar bilan qurollantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilangan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (O'RQ-637-son)da ta'limning asosiy maqsadi sifatida shaxsni har tomonlama kamol toptirish va uning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish vazifasi belgilab berilgan. Mazkur hujjatda uzluksiz ta'lim tizimining mehnat bozori bilan integratsiyasini kuchaytirish zarurligi alohida ta'kidlanadi. Shuningdek, Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan qabul qilingan 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmon bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da oliy ta'limning asosiy vazifalaridan biri sifatida talabalarda mustaqil fikrlash, kasbiy o'zini anglash va innovatsion faoliyatga tayyorgarlik kompetensiyalarini shakllantirish belgilangan. Konsepsiyada ta'lim jarayonini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish, amaliyot va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish orqali bitiruvchilarning raqobatbardoshligini oshirish ko'zda tutilgan. Bundan tashqari, 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida yoshlarning kasbiy salohiyatini ro'yobga chiqarish, ularni zamonaviy kasb-hunarlariga o'qitish va bandligini ta'minlash ustuvor yo'nalish sifatida qayd etilgan. Mazkur strategik hujjatlar talabalarda kasbiy identifikatsiyani shakllantirish nafaqat psixologik, balki ijtimoiy-iqtisodiy

zarurat ekanini ko'rsatadi. Ilmiy manbalarda kasbiy identifikatsiya muammosi shaxs rivojlanishi nazariyalari doirasida keng tadqiq etilgan. Xususan, Erik Erikson identiklik nazariyasida yoshlik davrini shaxsiy va kasbiy o'zlikni aniqlash bosqichi sifatida izohlaydi. Uning fikricha, aynan talabalik davrida shaxs "Men kimman?" degan savolga javob topish orqali kasbiy yo'nalishini belgilaydi. Shuningdek, Donald Super kasbiy rivojlanish konsepsiyasida kasbiy identifikatsiyani shaxsning o'z qiziqishlari, qobiliyatlari va qadriyatlarini anglash asosida bosqichma-bosqich shakllanuvchi jarayon sifatida talqin qiladi. Talabalik davri shaxsiy rivojlanishning muhim bosqichi bo'lib, aynan shu davrda kasbiy yo'nalish, hayotiy maqsadlar, qadriyatlar tizimi va professional rejalashtirish mexanizmlari shakllanadi. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ichki motivatsiya, refleksiya qobiliyati, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash hamda ta'lim muhitining innovatsionligi kasbiy identifikatsiyaning barqaror shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, kasbiy identifikatsiya jarayonini psixologik jihatdan o'rganish nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, u oliy ta'lim tizimida ta'lim mazmunini takomillashtirish, talabalarining kasbiy motivatsiyasini oshirish hamda ularni zamonaviy mehnat bozori talablariga mos ravishda tayyorlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

(LITERATURE REVIEW)

Kasbiy identifikatsiya muammosi xorijiy va mahalliy psixologiya fanida ko'p qirrali nazariy yondashuvlar asosida

tadqiq etilgan. Ushbu masala shaxs identikligi, kasbiy rivojlanish, motivatsiya va o'z-o'zini anglash konsepsiyalari bilan bevosita bog'liqdir. Erik Erikson (1968) o'zining "Identity: Youth and Crisis" asarida o'smirlik va ilk yoshlik davrini identiklik inqirozi bosqichi sifatida tavsiflaydi. Muallifning fikricha, shaxs ijtimoiy rollarni tanlash va sinovdan o'tkazish orqali o'z "Men" konsepsiyasini shakllantiradi. Kasbiy rolni qabul qilish identiklikning muhim tarkibiy qismi bo'lib, bu jarayon muvaffaqiyatli kechsa, shaxsda barqaror o'zlik hissi shakllanadi. Shuningdek, Donald Super (1957; 1990) kasbiy rivojlanish nazariyasida kasbiy o'zlikni anglash jarayonini butun hayot davomida kechadigan bosqichma-bosqich tizim sifatida izohlaydi. Unga ko'ra, kasbiy tanlov shaxsning qiziqishlari, qobiliyatlari va qadriyatlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, "kasbiy o'zini anglash" (self-concept) tushunchasi markaziy o'rin tutadi. Talabalik davri ushbu konsepsiyada "izlanish bosqichi" sifatida baholanadi.

Xalqaro tadqiqotlar tahlili

1. James Marcia (1966) identiklik statuslari nazariyasini ishlab chiqib, identiklikni to'rtta holatga ajratadi: diffuziya, muddatli identiklik (foreclosure), moratoriy va erishilgan identiklik. Mazkur model talabalarda kasbiy tanlovning psixologik tayyorgarlik darajasini aniqlashda samarali metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.
2. Mark Savickas (2005) tomonidan ilgari surilgan "Career Construction Theory" konsepsiyasida kasbiy identifikatsiya shaxsning hayotiy tajribasi va narrativ o'zini anglash

jarayoni bilan bog'liq holda talqin qilinadi. Muallif kasbiy rivojlanishda refleksiya, moslashuvchanlik va maqsadga yo'naltirilganlikni asosiy omillar sifatida ko'rsatadi.

3. Albert Bandura (1986) ijtimoiy-kognitiv nazariyasida o'z-o'ziga ishonch (self-efficacy) tushunchasini asoslab bergan. Uning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, shaxsning o'z qobiliyatiga bo'lgan ishonchi kasbiy tanlov va professional muvaffaqiyatga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Mahalliy tadqiqotlar tahlili

O'zbekistonlik olimlar tomonidan ham shaxsning kasbiy shakllanishi va ma'naviy-psixologik rivojlanishi masalalari o'rganilgan. Jumladan:

1. R. Xaytmetov (2020) inson va olam munosabati kontekstida shaxsning o'zini anglash jarayonini falsafiy-psixologik jihatdan tahlil qilib, kasbiy o'zlikni shakllantirishda ma'naviy qadriyatlarning rolini asoslab bergan.
2. L. Akhatov (2020) yoshlar ma'naviy kamolotida ijtimoiy muhit va qadriyatlarning ahamiyatini ko'rsatib, tolerantlik va kasbiy madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni ochib bergan.
3. T. Madalimov (2020) talabalarda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni rivojlantirish kasbiy identifikatsiya barqarorligining psixologik omili ekanini ilmiy jihatdan asoslagan.

Mazkur tadqiqotlar kasbiy identifikatsiyaning ko'p omilli va tizimli jarayon ekanini tasdiqlaydi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot metodologik jihatdan tizimli, shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlarga tayandi.

Tadqiqot metodlari:

Nazariy tahlil – milliy va xalqaro ilmiy manbalarni o'rganish va umumlashtirish;

Psixologik kuzatish – talabalarning o'quv va kasbiy faoliyat jarayonidagi xatti-harakatlarini monitoring qilish;

So'rovnoma va test metodlari – kasbiy motivatsiya, o'zini anglash va self-efficacy darajasini aniqlash;

Qiyosiy va tizimli tahlil – olingan empirik ma'lumotlarni statistik jihatdan qayta ishlash va talqin etish.

Empirik tadqiqot oliy ta'lim muassasalarining 1–4-bosqich talabalari o'rtasida o'tkazildi. Natijalarni qayta ishlashda korrelyatsion tahlil va tavsifiy statistik metodlardan foydalanildi. Shunday qilib, xalqaro va mahalliy ilmiy manbalar tahlili kasbiy identifikatsiya shaxsning motivatsion, kognitiv va ijtimoiy omillari bilan uzviy bog'liq murakkab psixologik jarayon ekanini ko'rsatadi. Mazkur metodologik asos tadqiqot natijalarining ilmiy ishonchliligini ta'minlashga xizmat qiladi.

NATIJALAR (RESULTS)

Empirik tadqiqot natijalari talabalarda kasbiy identifikatsiyaning shakllanishida bir qator psixologik determinantlar yetakchi ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. Olingan ma'lumotlar xalqaro va mahalliy ilmiy manbalar bilan qiyosiy tahlil qilindi hamda nazariy qarashlar bilan uyg'unligi aniqlandi.

1. Ichki motivatsiya. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ichki motivatsiya darajasi yuqori bo'lgan talabalar kasbiy identifikatsiyada barqarorlikni namoyon etdi ($p < 0,05$). Bu holat shaxsning kasbga nisbatan qiziqishi, mazmuniy ehtiyojlari va o'zini namoyon qilish istagi bilan

bog'liqdir. Mazkur natijalar Edward Deci va Richard Ryan (1985) tomonidan ishlab chiqilgan O'z-o'zini belgilash nazariyasi (Self-Determination Theory) bilan mos keladi. Unga ko'ra, ichki motivatsiya shaxsning mustaqillik (autonomy), kompetentlik (competence) va ijtimoiy bog'liqlik (relatedness) ehtiyojlari qondirilganda kuchayadi. Tadqiqotimizda ham aynan shu omillar kasbiy barqarorlik bilan ijobiy korrelyatsiya ko'rsatdi.

2. Qadriyatlar tizimi. Kasbiy identifikatsiya darajasi va shaxsiy qadriyatlar uyg'unligi o'rtasida sezilarli bog'liqlik aniqlandi. Kasbning shaxsiy hayotiy maqsadlar va e'tiqodlar bilan mosligi yuqori bo'lgan talabalar o'z kasbiy yo'nalishida qat'iylik namoyon etdi. Bu natijalar Shalom Schwartz (1992) tomonidan ishlab chiqilgan qadriyatlar nazariyasi bilan izohlanadi. Schwartzga ko'ra, shaxsning xulq-atvori uning ichki qadriyatlar tizimi bilan belgilanadi. Kasbiy tanlov ham shaxsning ustuvor qadriyatlari (yutuq, xavfsizlik, altruizm va boshqalar) bilan uyg'un bo'lsa, identifikatsiya barqaror shakllanadi.

3. O'z-o'zini anglash darajasi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'z qobiliyat va imkoniyatlarini real baholay oladigan talabalar kasbiy identifikatsiyada yuqori natijalarni qayd etdi. O'zini anglash darajasi bilan kasbiy barqarorlik o'rtasida ijobiy korrelyatsiya aniqlandi ($r=0,62$). Mazkur natijalar Albert Bandura (1986) tomonidan asoslangan self-efficacy (o'z-o'ziga ishonch) nazariyasi bilan uyg'unlashadi. Bandura ta'kidlaganidek, shaxs o'z qobiliyatiga ishongan taqdirda murakkab vazifalarni bajarishga intiladi

va professional muvaffaqiyatga erishish ehtimoli ortadi.

4. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash.

Empirik ma'lumotlar oila, ustoz va tengdoshlar tomonidan ko'rsatiladigan ijtimoiy qo'llab-quvvatlash kasbiy identifikatsiyaning muhim omili ekanini ko'rsatdi. Ayniqsa, ustozlarning kasbiy namuna sifatidagi roli talabalar motivatsiyasini mustahkamlovchi omil sifatida namoyon bo'ldi. Bu jihat Lev Vygotsky (1934) tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi bilan izohlanadi. Vygotskiyga ko'ra, shaxs rivojlanishi ijtimoiy muhit va muloqot jarayonida yuzaga keladi. Shuningdek, James Marcia (1966) identiklik statuslari nazariyasida ham ijtimoiy muhitning identiklik shakllanishiga ta'siri alohida qayd etilgan.

Umumiy tahlil. Natijalar shuni ko'rsatdiki, yuqori darajadagi o'zini anglash va ichki motivatsiyaga ega talabalar kasbiy identifikatsiyada barqarorlik namoyon etadi. Qadriyatlar uyg'unligi va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash esa ushbu jarayonni mustahkamlovchi omillar sifatida xizmat qiladi. Shunday qilib, olingan natijalar zamonaviy psixologik nazariyalar bilan metodologik uyg'unlikda bo'lib, kasbiy identifikatsiya motivatsion, kognitiv va ijtimoiy determinantlarning integrativ ta'siri natijasida shakllanishini tasdiqlaydi.

MUHOKAMA (DISCUSSION)

Olingan natijalar zamonaviy psixologik nazariyalar bilan metodologik jihatdan uyg'unlik kasb etadi. Xususan, Erik Erikson tomonidan ilgari surilgan identiklik konsepsiyasi talabalik davrini shaxsiy va kasbiy o'zlikni aniqlashning muhim bosqichi sifatida talqin qiladi.

Erikson nazariyasiga ko'ra, identiklik inqirozining muvaffaqiyatli hal etilishi shaxsda barqaror "Men" obrazining shakllanishiga olib keladi. Tadqiqot natijalari ham aynan o'zini anglash darajasi yuqori bo'lgan talabalarda kasbiy identifikatsiya barqaror shakllanishini ko'rsatdi. Shuningdek, Donald Super kasbiy rivojlanish nazariyasida kasbiy o'zlikni anglash jarayonini shaxsning "self-concept"i bilan uzviy bog'liq holda izohlaydi. Superga ko'ra, kasbiy tanlov va rivojlanish bosqichma-bosqich shakllanadi hamda shaxsning qiziqishlari, qadriyatlari va ijtimoiy tajribasi bilan belgilanadi. Tadqiqotimizda aniqlangan ichki motivatsiya va qadriyatlar uyg'unligi mazkur nazariy qarashlarni empirik jihatdan tasdiqlaydi. Natijalar, shuningdek, Albert Bandura tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy-kognitiv nazariyadagi self-efficacy tushunchasi bilan hamohangdir. O'z qobiliyatiga ishonch va muvaffaqiyatga erishish ehtimolini real baholash kasbiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Bu esa kasbiy identifikatsiya jarayonining nafaqat tashqi omillar, balki ichki psixologik resurslar bilan ham belgilanishini ko'rsatadi. Shaxsiy rivojlanish va kasbiy identifikatsiya o'zaro bog'liq hamda dinamik jarayonlar hisoblanadi. Shaxsiy refleksiya, maqsadga yo'naltirilganlik va ijtimoiy faollik kasbiy shakllanishni jadallashtiruvchi omillar sifatida namoyon bo'ladi. Bu jihat Mark Savickas tomonidan asoslangan kasbiy konstruktsiya nazariyasida ham alohida ta'kidlanadi. Unga ko'ra, shaxs o'z kasbiy hayotini ongli ravishda "loyihalashtiradi"

va individual hayotiy ma'nolar asosida professional yo'lini quradi. Shu nuqtai nazardan, tadqiqot natijalari kasbiy identifikatsiya ko'p omilli, integrativ va tizimli psixologik jarayon ekanini ko'rsatadi. Talabani ijtimoiy faolligi, refleksiya qobiliyati, ichki motivatsiyasi va qadriyatlar tizimi o'zaro uyg'unlashgan holda uning professional shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Umuman olganda, muhokama qilingan nazariy va empirik dalillar kasbiy identifikatsiya jarayonini rivojlantirishda oliy ta'lim muassasalarida psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi. Bu esa talabalarining professional yetukligi va mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA (CONCLUSION)

Tadqiqot natijalari talabalarda kasbiy identifikatsiya murakkab, ko'p omilli va tizimli psixologik jarayon ekanini tasdiqladi. Olingan empirik ma'lumotlar hamda nazariy tahlillar asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi:

Kasbiy identifikatsiya talabani shaxsiy rivojlanish jarayoni bilan uzviy bog'liqdir. Shaxsiy o'sish darajasi, refleksiya qobiliyati va hayotiy maqsadlarning aniqligi kasbiy o'zlikni anglash barqarorligini belgilaydi. Bu jarayon Erik Erikson ta'kidlagan identiklik shakllanish bosqichlari bilan metodologik jihatdan uyg'unlik kasb etadi. **Motivatsiya, qadriyatlar tizimi**

va o'z-o'zini anglash asosiy psixologik determinantlar hisoblanadi. Ichki motivatsiya va shaxsiy qadriyatlarining kasbiy maqsadlar bilan mosligi professional barqarorlikni ta'minlaydi. Bu jihat Donald Superning kasbiy rivojlanish konsepsiyasi hamda Albert Banduraning self-efficacy nazariyasi bilan ilmiy asoslanadi. **Ijtimoiy muhit va ta'lim jarayoni kasbiy shakllanishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.** Oila, ustozlar va tengdoshlar tomonidan yaratilgan qo'llab-quvvatlovchi psixologik muhit talabani kasbiy identifikatsiyasini mustahkamlaydi. Ta'lim jarayonida kompetensiyaviy va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlarning qo'llanilishi kasbiy o'zlikni anglashni jadallashtiradi. **Oliy ta'lim muassasalarida psixologik treninglar va kasbiy yo'naltirish dasturlarini kuchaytirish maqsadga muvofiqdir.** Individual rivojlanish rejalari, mentorlik tizimi va refleksiv mashg'ulotlar talabalarining professional tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, talabalarda kasbiy identifikatsiyani maqsadli rivojlantirish ularning professional yetuklik darajasini oshirish, mehnat bozorida raqobatbardoshligini ta'minlash hamda kelajakdagi kasbiy faoliyatga muvaffaqiyatli integratsiyasini kafolatlaydi. Mazkur tadqiqot natijalari oliy ta'lim tizimida kasbiy shakllanish jarayonini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

References:

1. Akhatov, L., Madalimov, T., & Xaytmetov, R. (2020). The Spiritual Connection of Sufism and Tolerance in the Works of Jami. *International Journal of Multidisciplinary Research and Publications*, 2, 1–4.
2. Xaytmetov, R. (2020). Immanuil Kant falsafasida olam va odam muammosi. *Ma'mun Akademiyasi axborotnomasi*, 5(2), 71–74.
3. Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
4. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. New York: Plenum Press.
5. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton.
6. Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551–558.
7. Savickas, M. L. (2005). The theory and practice of career construction. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work* (pp. 42–70). Hoboken, NJ: Wiley.
8. Super, D. E. (1990). A life-span, life-space approach to career development. In D. Brown & L. Brooks (Eds.), *Career Choice and Development* (2nd ed., pp. 197–261). San Francisco: Jossey-Bass.
9. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.